

Балкан – вечита геополитичка енигма

Оливер Потежица

(Критички приказ књиге *Тајна Балкана*)¹

„Саградисмо кућу наред друма...“ – Јован Цвијић

Већ чињеница да је књига *Тајна Балкана* у релативно кратком времену доживела друго издање издваја ту публикацију међу објављеним делима код нас у последње време и, на изврстан начин, потврђује њену неоспорну вредност, значај и корисност. У вези с тим, мора се, такође, поменути да је Факултет политичких наука у Београду, својом одлуком, уврстио ту књигу у литературу за основне и последипломске студије из предмета међународни односи, спољна политика и дипломатија и дипломатска историја, јер се ради о „исцрпном и прегледном зборнику гео-политичке мисли“. У одлуци Факултета политичких наука се наводи да, „поред изабраних прилога из дела водећих страних теоретичара геополитике, зборник садржи и суштину учења корифеја наше науке у овој области, као и осврте на геополитички положај Балкана у савременом европском и светском поретку“.

Како је лепо уочено, на Балкану – „земљи граничара“, „свету у процепу светова“, „капији Истока“, „Истоку на Западу и Западу на Истоку“, „бурету барута“, „веригама света“, „бомби под узглављем Европе“, „ветрометини историје“, „пролазу и препреци“, „зони додира и зони сукоба цивилизација, раса и религија“ – геополитички промишљати свет, једноставно, животна је нужност. Јер, „без геополитичког промишљања Балкана и његове историје не може се напросто разумети ништа од битних покретачких механизма ни садашњег циклуса 'балканске хронике најављених смрти', балканске дириговане пометње или контролисаног хаоса – без тога преостаје грцање у бујици агенцијских маргиналија, фраза политичких демагога и јаловости званичних саопштења...“

¹ Зборник *Тајна Балкана* – монографија о геополитици (стр. 203) понуђен је нашој читалачкој публици октобра 1994. године на Сајму књига у Београду. Крајем октобра 1995. из штампе је изашло друго, допуњено издање те књиге (стр. 325), коју је објавио београдски Студентски културни центар.

У одмереном и прилагођеном предговору уредника трибине Студентског културног центра, новинара и публицисте Бранислава Матића, указано је да се „као један од првих кључева за разумевање балканске сенигме препоручује онај геополитички, јер је то за људе који живе и умиру на Балкану много више од интелектуалног путоказа или салонске досетке“. Наводи се, с друге стране, да је „геополитика долазила у фокус општег мњења онда када би се испостављало да су друге научне дисциплине, методологије и визуре биле немоћне или недовољне да убедљивије објасне конкретна испољавања подмуклог деловања историје и скривену логику географије“.²

Књига *Тајна Балкана* је зборник од 15 геополитичких студија и текстова о историјским процесима и актуелним збивањима на Балкану,³ чија су окосница и средишњи блок пет огледа из циклуса двадесетак предавања и разговора о геополитици и Балкану на Трибини Студентског културног центра, одржаних од октобра 1993. до јула 1994. године. Аутори зборника и не крију да су у њиховим радовима садржане и извесне препоруке оперативној политици балканских земаља и народа, а пре свега нашем народу, што је вероватно и нормално с обзиром на историјска збивања кроз која управо пролази „наш кутак света“.

У вези са ширим теоријским оквиром и преводима дела страних аутора, уредник књиге Бранислав Матић у предговору указује на то да би „говорити о геополитици Балкана без одговарајућег претекста, односно ширег контекста, било бесмислено колико и читати Достојевског са краја неког од његових романа“, као и на то да је очигледно помањкање основних геополитичких знања у широј српској јавности, па чак и у најзначајнијем делу интелектуалних и академских кругова,

² „Чудна земља и чудан рат... Овде, на овој земљи, у овом рату (док у неком сутону или праскозорју послушкујем тутњаву и јеку борби), као нигде на свету ми се чини да је најзад потпуно растргнута кострет свих оних тужних људских конструкција и мистификација, тобожњих теорија и тобожњих идеологија, штанцованих на путу удаљавања од сопствене бити или прволика, од завета и принципа по којима јесмо и по којима нам је дата могућност изласка из удеса историје“, записао је у свом ратном дневнику Јиржи Ченгер на Озрену маја 1994. године.

³ У првом издању књиге *Тајна Балкана*, први „блок“ текстова, са насловом „Кратко увођење у геополитику“, чине дела Роберта Стајкерса „Теоријска панорама геополитике“, Милоша Младеновића „Шта је геополитика“, Хелфорда Цона Макиндера „Географска оса историје“, Карла Хаусхофера „Геополитика динамика меридијана и паралела“ и Александра Дугина „Метафизика континента – Од сакралне географије ка геополитици“. Други „блок“ текстова, са насловом „Балкан, земља граничара, у процепу светова“, чине текстови Андреје Милетића „Искушења геополитичког земљотреса“, Драгоша Калајића „За српску геополитику“, Милоша Кнежевића „Балканска пометња“, Драгана Симића „Балкан и нови светски поредак“ и Радована Радиновића „Војностратигијска димензија геополитике Балкана“. У трећем „блоку“, са насловом „Балкан, погледи изван“, налазе се текст „Геополитика југословенског сукоба“ и чланак Димитрија Кицикиса „Опстаће само јаки (скице за православну геополитику)“. Поред тога, у књизи се налази и поменути предговор („претекст“) Бранислава Матића „Живети на веригама света“.

Поред наведених текстова, у другом издању се налазе чланци Јована Цвијића „Балканско полуострво“ и Андрије Ристића „Дунав – геополитичка студија“, у оквиру новог поглавља „Балкан, оком (политичке) географије“. У „блоку“ са насловом „Балкан, земља граничара, у процепу светова“ додат је и дужи текст Момира Стојковића „Геополитички чиниоци балканизације“.

било разлог више да почетни „блок“ тог зборника, заправо, буде увод у геополитику. С правом наводи да су тек почетком деведесетих година (дакле, када су нас наше муке натерале) у одговарајућој домаћој литератури спорадично почеле да се појављују геополитичке студије и огледи,⁴ углавном преводи значајнијих страних аутора, за разлику од Хрвата, на пример, код којих се геополитика, првенствено под утицајем немачких интелектуалних и политичких кругова и идеја, већ деценијама (чак и у послератном периоду) помно и веома озбиљно изучавала на универзитетима. Може се, стога, закључити да је та књига прави пионирски подухват у области геополитике у новије време код нас, јер су у њој заступљени најзначајнији текстови класика геополитике (као што су Хелфорд Џон Макиндер и Карл Хаусхофер), уз сажет приказ најзначајнијих геополитичких школа и идеја у последња два века, што је, уједно, и кратка анализа формирања геополитике као науке.

У зборнику су изузетно подстицајни текстови наших аутора који су се у претходном периоду бавили геополитиком и политичком географијом. Поред Јована Цвијића, чији су радови шире познати, за читаоце право откриће могу да буду студија Милоша Младеновића „Шта је то геополитика“, из 1934. године,⁵ и изузетни геополитички оглед Андрије Михановића „Дунав – геополитичка студија“, из 1937. године, који је, колико нам је познато, једина таква студија о Подунављу којој би се и сада мало шта могло додати. На пример, далекосежни Михановићеви закључци да „Дунав нема свог јединства у оном смислу у којем га мање-више имају све друге реке“, већ је Подунавље „парче конца на којем су нанизане три до крајности различите ђинђуве (Горњи ток, Средњи ток, Доњи ток)“, као и да се „Подунавске земље морају окренути Црном мору ако желе да обезбеде слободу своје спољне трговине“.

Можда је значај „уводног блока“ зборника најбоље истакао Андреја Милетић, који указује да су „поново узаврели вековни геополитички интереси великих држава... уместо идеолошке конфронтације каракте-

⁴ Потврђује се да геополитика остварује „бум“ увек када нека друштва и земље почну да се суочавају са сложеним (егзистенцијалним) проблемима, са политичким тензијама и изазовима. Односно, у периодима пред кризе или током самих криза. Или, како је наведено у предговору књиге, онда када су друге научне дисциплине, методологије и визууре недовољне или немоћне да дају објашњења о актуелним збивањима. Није чудно, дакле, што су се геополитичке студије код нас почеле појављивати тридесетих година овог века, када је тадашња Југославија улазила у кризу, када је фашизам почео да прети Европи, да провоцира ратове и да мења географске карте и границе.

⁵ Треба указати на промишљене дефиниције политичке географије и геополитике које Милош Младеновић наводи у свом тексту: „Политичка географија има за циљ да проучава просторне односе држава у њиховом развоју“, док „геополитика изучава државу као власт у простору, као географски организам. „Геополитика је наука о зависности политичких догађаја од земљиног тла... Постојање простора на земљиној површини, коју изучава географија, даје геополитички оквир у којем се мора одигравати ток политичких догађаја, ако им је досуђен трајан успех. Свакако, носиоци политичког живота прелазе каткада изван овог оквира, али се зависност од тла пре или после увек поново остварује“.

ристичне за 20. век, наступили су интереси геополитичког карактера. Отуда није случајно обнављање интересовања – у нас и на страни – за већ потиснуте и помало заборављене геополитичке идеје, истраживања и разматрања“.

„Сумрак идеологија на крају 20. века значио је, по закономерности, повратак геополитике у жижу интересовања“, наводи се, између осталог, у предговору књиге. Без обзира на то што је и та тврдња идеолошки став, морају се правилно оценити значај и корисност објављивања наведених геополитичких текстова за нашу науку, публицистику и интелектуална кретања уопште. Јер, као и код сваког откривања „новог“, и у том зборнику могу се осетити тенденције ка преувеличавању значаја и значења геополитике (што је можда и реакција на умањивање вредности геополитичких исказа у претходном периоду), као и својеврсне мистификације, које често прате геополитику.⁶ Речју, читање геополитичких дела мора бити критичко, уз упоређивање ставова других наука о историјским и политичким процесима.⁷

У књизи *Тајна Балкана* средишњи, тежишни део чине студије наших признатих стручњака и аутора о актуелним збивањима на просторима

⁶ У вези с тим, треба обратити пажњу на упозорења Андреје Милетића, који каже да су „геополитичке идеје скоро увек биле, изричито или прећутно, изношене са намером да утичу на (спољно)политичко понашање држава, скрећући пажњу спољнополитичких одлучилаца на географске детерминанте, 'аксиоме', 'гвоздене законе' политике који делују независно од идеолошких и уопште субјективних опредељења. Иако је то најчешће чињено са позивањем на научну заснованост и/или историјску провереност таквих схватања и захтева, то их није спречавало да се претварају у својеврсну идеологију, тј. пројекцију и оправдање спољнополитичких циљева појединих држава.

„Било би занимљиво и корисно, па чак и неопходно, да се, са свом озбиљношћу коју намеће постојећа ситуација битно променењих односа у Европи, поново размотри садашњи политички смисао и значај геополитичких идеја, посебно оних немачког порекла... Морамо, дакле, напрегнути своје духовне, моралне, политичке и све друге снаге како нас не би прогутала балканска црна рупа, која се тако злосрећно отворила под нама...“ (Андреја Милетић „Искушења геополитичког земљотреса“).

⁷ На пример, када се читају геополитичке студије често се може стећи утисак да се историја понавља. Исти тај утисак имају и обични људи у тумачењу сложених политичких прилика на просторима претходне Југославије и Балкана. Тај утисак, могло би се рећи, није нетачан и произилази, пре свега, из чињенице да историјски процеси трају дуже од (физичког) живота једне генерације, што нужно доводи до привида понављања догађаја.

Када се ради о Балкану, притисци великих сила често су веома слични притисцима какви су се јављали пре једног или, чак, пре два века. Тзв. нови светски поредак, могло би се рећи, само је нова, „виша“ фаза концентрације и централизације капитала, сада на глобалном нивоу.

Геополитика, са својим учењима, увек долази у први план када се мењају политичке мапе неких региона или света у целини, односно када светски центри моћи прилагођавају слику света својим потребама. У Европи су, на пример, крајем 1990. године постојале 34 државе, а данас их има 53, док је у нашем случају било обрнуто, јер је интересовање за геополитику директна последица наших настојања да објаснимо збивања која су нам мењала живот, а на која нисмо могли да утичемо.

Ако се посматра југословенска криза, може се уочити да је страно мешање почело на основу тзв. концепта људских права, који се преко ноћи претворио у тзв. право на самоопредељење. А, право на самоопредељење је било само инструмент за мењање постојећих граница, што се у најбруталнијем виду испољило у случају претходне Југославије.

претходне Југославије и у нашем региону. „Балкан се показао као веома прецизан сеизмограф који непогрешиво, на начин одређен 'историјским усудом балканским', бележи не само крупне, тектонске поремећаје у светском поретку моћи, него и сваки дрхтај. Штавише, многа су се коренита збивања, збивања светског домаћаја, у својем материјалном, најтранспарентнијем виду зачињала управо овде, на Балкану. Према томе, јасно је да су, по чињенично доказаној закономерности, помињане глобалне прерасподеле моћи увек имале судбински одраз на односе снага на Балкану“.⁸ Веома једноставним речима је то изразио и Рус Александар Дугин у свом тексту „Геополитика југословенског сукоба“, наглашавајући да је „Балкан чвор у којем се сукобљавају интереси свих главних европских геополитичких блокова – управо зато судбина балканских народа симболизује судбину свих европских народа. *Југославија је Европа у минијатури* (курзив О.П.). Међу народима који је насељавају, могу се наћи тачне аналогije највећих континенталних сила“.

Већ много пута је речено да се на Балкану укрштају бројни геостратешки, геополитички, геоекономски, геоконфесионални, национални и многи други интереси. Ради се о једном од најосетљивијих региона у свету, због чега је тешко оспорити тврдњу да је *криза на просторима претходне Југославије највеће и најопасније жариште савременог света* (курзив О.П.).⁹ По правилу, ратови на тим просторима су увек били увод у сукобе ширих размера, уз потенцијалну могућност њихове ескалације. Осим тога, национални и верски проблеми и питања националних и верских мањина у историји су увек били „полуге“ помоћу којих се градио сваки досадашњи „нови светски поредак“, односно изводиле промене у равнотежи снага у Европи и у свету. Управо због постојања бројних националних и верских групација на релативно малом простору. Балканско полуострво је било, и јесте, полигон за тестирање снаге великих сила и одскачна даска за ширење њиховог утицаја.¹⁰

У садашњим геополитичким претумбавањима на Балкану посебну димензију има тзв. инструментализација етничког и националног чиниоца (и сукоба), уз латентну опасност да измакне контроли. На

⁸ Видети студију Драгана Симића „Балкан и нови светски поредак“.

⁹ Видети материјал са Форума балканских партија леве оријентације, одржаног у Атини од 2. до 4. јуна 1995. са насловом „Балкан балканским народима“. Сви радови са тог скупа објављени су у књизи *Балкан ка 2000. години* (на грчком језику), која је изашла у Атини септембра 1995. године.

¹⁰ У веома занимљивом и често надахнутом тексту „За српску геополитику“ Драгош Калајић каже да „поред низа политичких слабости и рањивости које карактеришу југоисточни део Европе, битни разлог мондијалистичке агресије почива у геополитичком значају тог простора“. У чланку који је својеврсни сублимат његових ранијих текстова, Драгош Калајић наводи да „нови светски поредак одсликава вишевековне псеудо-империјалне тежње интернационале финансијског капитала, која је, у међувремену, своје главно седиште или средиште пребацила из Лондона у Њујорк, јер САД пружају много боље геополитичке услове за освајање света... уз наметање новог, јефтинијег и неупоредиво уноснијег система експлоатације, званог 'дужничка економија'“. У процесу нове глобалне прерасподеле моћи „процедура се састоји у преображају савезника у вазала – и стара је колико и свет. Римљани су били мајстори у тој вештини“.

пример, ислам, православље и католичанство су трансисторијске категорије и сваки покушај њихове инструментализације може бити цивилизацијски опасан. У сваком случају, што се мање буде осећао утицај различитих националних, верских и других фундаментализама на Балкану, биће више стабилности на нашим просторима.¹¹

Момир Стојковић, у темељној студији „Геополитички чиниоци балканизације“,¹² говори да је „настанак бројних нових држава плод националних, територијалних и мањинских проблема, у којима су геополитички чиниоци имали доминантну улогу, а превасходно уједињена Немачка и католичке снаге, које су биле одлучујући спољни чинилац тог процеса... Све се догађало, разуме се, у условима покушаја конституисања тзв. новог светског поретка као политике *Pax Americana* и стратегије трансформисања Европске заједнице у Европску унију“. А, „у оваквом развоју догађаја, поново су испољени бројни стари и нови елементи балканизације, уситњавања и подела, који се од недавно називају и југославизација“ (курзив О.П.), закључује аутор.¹³

Мир на Балкану је увек био у директној корелацији са степеном страног мешања у локалне и регионалне прилике.¹⁴ Односно, увек када су народи Балкана самостално усклађивали своје интересе у том региону је владао мир. Онда када су те интересе инструментализовале велике силе – Балкан је постајао поприште рата. На пример, неправедне санкције против СР Југославије најтежа су препрека за успостављање стабилног мира на Балкану и инструмент принуде чија се примена најгрубље коси са поштовањем принципа равноправности међу државама и народима, омогућавајући великим силама да се злокобно мешају и арбитрирају у регионалним приликама, поред тога што су изговор за остваривање директног војног присуства великих сила у нашем делу света.¹⁵ Драган

¹¹ Упоредити чланак Јована Влајковића „Самостално у будућност“, „Вечерње новости“, Београд, 21. јул 1995.

¹² Момир Стојковић аналитички и детаљно даје преглед историјских збивања и процеса на Балкану („бурету барута“) у последња два века, подсећајући и на књигу Ранка Петковића *Балкан – ни буре барута, ни зона мира*. У том контексту, каже да (чувено) „источно питање“, по најширем схватању, означава све борбе за власт на европском југоистоку и предњоазијском западу током читаве историје или барем од средњег века надаље. Ужа схватања то питање ограничавају на дипломатску борбу Русије после Кучук-Кајнарџијског мира из 1774. године. У вези са тим питањем би требало видети и веома значајне студије Васиља Поповића „Источно питање“ и Владимира Ђоровића „Борба за независност Балкана“.

¹³ У књизи се указује на то да се изразима балканизација и балканизовати (који иду заједно са синтагмом „Балкан – буре барута“) означава подела на више малих, међусобно завађених држава и народа, у чије се сукобе вазда уплићу велики и моћни, деле их, супростављају, нагоне једне на друге, распаљујући још жешће сукобе, како би лакше и успешније владали над њима, по старом римском империјалном правилу „завади и владај“ (*divide et impera*).

¹⁴ Оливер Потежица, „Балкан Балканцима“ (критички приказ књиге Стојана Баракова *Отворена рана Балкана*), „Војно дело“, бр. 3-4/1994.

¹⁵ За анализу и схватање садашње политичке ситуације на просторима претходне Југославије и Балкана могу послужити и документи са скупа градских организација социјалистичких партија у главним градовима Балкана, који је одржан у Београду од 22. до 24. септембра 1995. године, а посебно заједничко

Симић, један од познатијих београдских политиколога млађе генерације, стога, с правом подсећа да „у укупним светским односима, а посебно у међусобним односима великих сила, непосредно присуство и утицај на Балкану има нарочити значај“. Он каже да „већ неколико векова у европској и светској равнотежи снага, моћ једне државе се показивала, између осталог, и у уплитању у међусобне спорове 'традиционално завађених' балканских народа и, истовремено, осујећивању супарника са сличним намерама... Одсуство неке од поменутих држава са Балкана био је (и данас је) убедљив доказ губљења статуса европске и светске силе“.

Андреја Милетић, разматрајући ситуацију са којом се балкански народи и државе суочавају, наводи да је „од најновије експлозије (чије последице ми најбоље осећамо) цео Балкан потресен, избачен из равнотеже, 'ишчашен' и у опасности је да поново, цео, буде захваћен ратним пожаром“. Он указује на то да је „велико питање зашто се то догодило, а још је веће и значајније питање за нас како пронаћи прихватљив излаз, како спречити да се све то не претвори у свебалкански сукоб (са могућностима његовог ширења на Европу и свет) – како, једноставно, опстати... То је суштинско питање пред којим се налазе наша спољна и унутрашња политика, наука, па и сви житељи наше земље, ухваћени у том страшном процепу“, каже Андреја Милетић, наглашавајући да је „отуда, без сумње, смисленост, правовременост и добра одмереност оваких књига, окупљања и разматрања“.

Говорећи о историји и судбини Југославије, Милош Кнежевић тачно указује да су се у (последњем) процесу разбијања југословенске државе „очитовали сви геополитички аспекти националног, верског, грађанског и територијалног рата“. Наглашава да се „олако дробљење и цепање Југославије показало као нарочито трагично за српски народ“ (курзив О.П.).¹⁶ Професор Момир Стојковић, у вези с тим, наводи да

саопштење, које је један од најцеловитијих (мултилатералних) докумената у вези с актуелним збивањима на Балкану.

Злокобни наговештаји страних притисака и мешања (иза којих, наравно, стоје интереси великих сила) често се одсликавају у публицистици западних земаља и новинским анализама западних медија. На пример, професор међународних односа на Ратном колеџу Пентагона Мајкл Роскин, у спољнополитичком часопису „Параметри“ (1993. године), залагао се за ликвидацију српске државности преко стварања „велике Албаније“, „велике Хрватске“, „велике Мађарске“ и „велике Бугарске“. Уместо директне војне интервенције Запада на просторима претходне Југославије, заговарао је што ширу (америчку) војну и политичку подршку суседима Србије ради „заустављања амбициозних Срба“.

¹⁶ У својој студији „Балканска пометња“ Милош Кнежевић указује на „медијски контролисану драму југословенског територијалног рата“, која се спроводи симулацијом нецивилизованости, симулацијом трајних граница и симулацијом непостојања идентитета. Он закључује да „део јужнословенског народа, нови поредак не доживљава као ред, већ пре као смртоносну пометњу и опасност 'вечитог враћања истог' онога што су по злу упамтили и што су им причали очеви и дедови“.

„У том деструктивном циклizmu унеређивања Балкана, посебно упропаштавања јужнословенског тла, Балкан извесно не припада Балканцима, већ пројектантима, контролорима, мониторинзима, хуманитарцима, мировним трупама – укратко светској 'војсци спаса'“, упозорава Милош Кнежевић.

разбијање Југославије „није значило само стварање нових држава на Балкану, него и ревизију резултата оба светска рата и потпуну промену у европском односу снага“ и закључује да је наступ великих сила у „југословенској кризи“ објективно био у функцији просторног цепања етничког јединства српског народа и његове геополитичке и геостратегијске блокаде у одвојеним просторним целинама. „Балкански простор је изложен разорном дејству регионалних војних и политичких чинилаца, уз његово брзо претварање у кризно жариште високог ризика, са активирањем старих интереса и претензија стратешког, политичког, економског и саобраћајног карактера“, каже Момир Стојковић.¹⁷ Он даље наводи да „овакав развој догађаја изнова потврђује геополитичке претензије нових и старих балканских држава, као и великих сила, које налазе безброј могућности за мешање у балканске послове и утицај на развој нових балканских процеса и односа“, и закључује да је „тако Балкан постао буре барута у функцији политичких борби унутрашњих и спољних актера процеса балканизације – *исход је, сада, као и трајност ма каквих исхода, у истој мери и изванредан и изванредан*“ (курзив О.П.).

У садржајном тексту са насловом „Војностратешка димензија геополитике Балкана“, Радован Радиновић објашњава у директној корелацији с наведеним ауторима војне аспекте садашњих балканских (геополитичких) процеса и разбијања Југославије, што је иницирало садашње „деструкције“ у „нашем“ делу света. Ипак, тек условно се могу прихватити оцене Радована Радиновића да је „Балкан у једној фази био поиман као геостратешка периферија света, што показује и рат који се, на жалост, сада води на њему“, као и да „главни актери на светској геополитичкој сцени у време распада Југославије... једноставно нису имали потпуно јасно дефинисане своје стратешке циљеве и интересе“. Ради изласка из „балканског зачараног круга насиља и деструкције“, Радован Радиновић, у основи тачно и коректно, наводи да се „ми морамо уденути у интересе и пројекте великих, тражећи и налазећи начине да то учинимо тако да не штетимо остваривању сопствених виталних националних пројеката и интереса“, чиме заправо подсећа на мудру и далекосежну политику нашег великог државника Николе Пашића.

Приликом читања књиге *Тајна Балкана* требало би узети у обзир чињеницу да се на Западу последњих година много говорило о „геоекономији“, коју би требало схватити као грану геополитике у ширем смислу (упоредити, на пример, последње радове америчког теоретичара спољних односа Едварда Лутвака). У сваком случају, зборнику недостаје шира димензија (гео)економских токова на Балкану, као и места и значаја Балкана у европским и глобалним економским токовима. Истина, већина аутора прилога у књизи *Тајна Балкана* не заобилази економска питања и наглашава значај економских процеса за разумевање

¹⁷ Момир Стојковић подсећа да је „моћ великих сила у новом светском поретку – где су оне формални партнери, а уистину ривали и носиоци мултиполаризма (изузев САД које би да задрже садашњу униполарност и унилатерализам) – испољава кроз однос зависности под фирмом 'европског јединства'.“

садашње и прошле (трагичне) судбине Балкана. Помињу се „питања (мотиви) сировина“, при чему Милош Кнежевић указује да је балкански простор „релативизован пенетрирајућом снагом капитала који не зна за границе, а који заступа и штити политички облик који се најчешће назива светска влада, која би и дословно и метафорички хтела да успостави контролу над целокупним, подељеним и по величини коначним светским простором“.¹⁸

Након читања зборника може се стећи утисак да највише недостаје текст о питањима, процесима и идејама балканске интеграције и сарадње балканских народа и земаља, односно о платформи „Балкан Балканцима“.¹⁹ У чланку „Геополитички чиниоци балканизације“ Момир Стојковић наглашава да су се „елементи тежњи ка интеграцији и братству балканских народа налазили у идентичности или сличности положаја у којем су живели и у заједничком циљу – ослобођењу од стране власти – односно, у историјском искуству које је показивало да је средњовековни процес њиховог дељења и сукобљавања значајно допринео њиховом поразу и ропству под Османлијама“. Посебно је значајан ауторов закључак да су „посматрани кроз однос прошлости и савремености, балкански народи и државе данас међусобно удаљенији него што су били у време решавања Источног питања“.²⁰

Није тешко закључити да су због актуелних и потенцијалних нестабилности у нашем делу света нужни нови одговори, нови облици повезивања, нове форме регионалне интеграције и конструктиван дијалог у садашњој фази отржењивања од претходних примамљивих обећања са Запада и убрзаног суочавања са новим опасностима. Све то чини политичку платформу „Балкан балканским народима“ једином могућношћу за успостављање мира, поверења, стабилности, сарадње, добросуседства, заједничког развоја и просперитета на Балкану – Балкану као саставном (интегралном) делу Европе.

Из свих анализа балканских збивања може се недвосмислено закључити да садашње и латентне нестабилности у нашем делу света показују да је неопходно проналажење нових модела споразумевања, нових облика повезивања и интеграције у суочавању са све већим притисцима страних чинилаца и настојањима великих сила да подјарме балканске земље и народе, чиме би њихова будућност била запечаћена. Интензивирање сарадње балканских народа и земаља најзначајнији је допринос

¹⁸ Драгош Калајић, на пример, веома тачно, кроз метафору, указује да су „најсажетије речено у питању идеологије материјализма, силе демоније економије и појаве мелтинг пота, те ширења пустиње... У међувремену, те идеологије, силе и појаве су попримиле планетарне размере и данас појам запада не обележава један део света већ целину, изузимајући ретке, веће или мање оазе отпора нихилизму оксидентализације“, закључује Драгош Калајић.

¹⁹ Момир Стојковић указује да „полазећи од антропогеографских и етногеографских утицаја Јован Цвијић дели географске особине Балканског полуострва на оне које омогућавају његово спајање и прожимање и на оне које су доводиле до изоловања и процеса одвајања“.

²⁰ До сличног закључка је дошао и бугарски публициста и политиколог Стојан Баракoв у својој књизи *Отворена рана Балкана*.

стабилизацији садашњих регионалних прилика, очувању независности, одолевању страним притисцима, као и превазилажењу нагомиланих проблема из прошлости, са којима се Балкан све теже суочава. Основу за превазилажење тих проблема и за интензивирање балканске сарадње чине цивилизацијски принципи међународних односа – суверена једнакост и поштовање права својствених суверенитету; немењање граница силом; уздржавање од претњи силом или од употребе силе; мирно решавање спорова; равноправност народа и право на самоопредељење; немешање у унутрашње ствари; поштовање људских и грађанских права и слобода; поштовање права националних мањина према принципима међународног права; сарадња међу државама и савесно испуњавање обавеза по међународном праву.

Балкан, дакле, не може остати „вечито буре барута“ или „енигма без решења“, како су га описивали неки политичари, већ се може и мора претворити у зону мира и сарадње. За то постоје велики историјски, политички, економски, културни и многи други потенцијали. Народи Балкана треба самостално да одлучују о својој будућности и да, помоћу конструктивне сарадње и кроз остварење међусобних интереса на основу равноправности и узајамног разумевања, избегну да наш регион буде поприште конфронтација, иза којих су често интереси који немају ничег заједничког са легитимним интересима балканских народа.²¹

Балкански народи имају перспективу ако своју судбину узму у своје руке. Интензивирање балканске сарадње ће, истовремено, омогућити изградњу „балканског спрата у нашој европској кући“, који ће бити трајна афирмација идентитета свих балканских народа и религијских заједница, а не тек прагматично и краткотрајно приближавање да би се неутралисала спољна опасност истим методама које користе „светски мешетари“. У сваком случају, што се мање буде осећао утицај различитих националних, верских и других фундаментализама на Балкану, постојаће већа стабилност на нашим просторима.

Посебан квалитет књиге *Тајна Балкана* је чињеница да су сви текстови и излагања веома разумљиви, разложни и аргументовани, често писани у стилу који одудара од убичајених научних и публицистичких студија. Наведени ставови су често полемичког карактера, што даје својеврсну „читалачку динамику“ тој књизи, пре свега када се ради о нашим ауторима. Закључци нису претенциозно наведени, већ су исказани ставови вредни и када су образложени као непристрасни научни ставови и када се то чини емотивно, с полемичким жаром, што

²¹ Није тешко закључити, у том контексту, да су санкције против СР Југославије најтежа препрека за успостављање стабилног мира на Балкану и инструмент принуде чија се примена најгрубље коси с поштовањем принципа равноправности међу државама и народима. Постаје, такође, све јасније да се криза на просторима претходне Југославије може решити искључиво мирним средствима, преговорима и компромисима – што је била политика наше земље од самог избијања југословенске кризе – јер би сваки другачији развој угрозио не само Балкан већ и Европу и читав свет.

је нормално јер управо живимо тешку судбину Балкана. Књига *Тајна Балкана* је покушај другачијег и дубљег сагледавања проблема на просторима претходне Југославије и на Балкану, па може само да нас радује, без обзира на неке мање недостатке, што се такве књиге појављују, јер нам омогућавају да „упознамо сами себе“.

У сваком случају, по темељитости и наведеним вредностима, књига *Тајна Балкана* озбиљан је зборник (изнад југословенског просека), који треба прочитати. Јер, нема сумње да ће издржати суд читалаца и суд времена. Аутори зборника у предговору наводе да се ради о „једном од малих, али важних почетних корака ка стварању озбиљне и делотворне српске геополитичке мисли“. А, сваки такав корак значи, како каже Бранислав Матић, „да балкански народи и њихове отаџбине поново постају, уместо вековне жртве 'слепе суровости' геополитичких сила, активни и уистину суверени чиниоци сопствене и светске историје, кадри да веродостојно бране како своје, тако и интересе целе Евроазије (којој органски припадају) у 'светском удесу' човечанства“.